

СУТНІСТЬ ТА РОЗВИТОК БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В УКРАЇНІ

У статті досліджено поняття розрахункових правовідносин, процедуру здійснення безготівкових розрахунків. Розрахункові операції здійснюються, як правило, через комерційні банки з розрахункових та інших рахунків, що відкриваються юридичним особам. Усі розрахунки між юридичними особами по платежах, сума яких перевищує розміри, встановлені Національним банком України, здійснюються тільки в безготівковому порядку. Форми безготівкових розрахунків визначаються відповідно до законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України.

Ключові слова: обіг, гроші, готівка, грошовий обіг, грошова система, банківський рахунок, видаткові операції, комерційний банк, арешт.

Правове регулювання інституту безготівкових розрахунків фінансово-правовими нормами зумовлене природою безготівкових грошей як елемент системи грошового обігу, що характерно для країн з ринковою економікою. У країнах з ринковою економікою в поняття грошового обігу включають усі грошові кошти – як готівку, так і безготівкові грошові кошти. Обидві сфери обігу грошей взаємопов'язані й взаємозумовлені, вони становлять єдиний грошовий обіг. Кількість грошей у вигляді купівельних і платіжних засобів в обох сферах грошового обігу визначає величину грошової маси в обігу.

Мета статті – розробити пропозиції щодо вдосконалення фінансово-правового регулювання безготівкових розрахунків в Україні.

У вітчизняній юридичній науці правовим проблемам організації й функціонування національної грошовою та платіжної систем, а також правовій природі грошей і грошового обігу традиційно не приділяли спеціальну увагу. У сучасний період ці питання досліджують Є. О. Алісов, Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, А. О. Монаєнко, О. П. Орлюк, Н. Ю. Пришва, Т. А. Латковська, Н. Я. Якимчук та ін.

У чинному законодавстві України відсутнє легальне визначення поняття розрахунків. Водночас встановлено, що розрахунки за участю громадян, не пов'язані із здійсненням ними підприємницької діяльності, можуть здійснюватися готівкою без обмеження суми або в безготівковому порядку. Розрахунки між юридичними особами, а також розрахунки за участю громадян, пов'язані із здійсненням ними підприємницької діяльності, здійснюються в безготівковому порядку. Розрахунки між цими особами можуть здійснюватися також готівкою, якщо інше не встановлено законом. Безготівкові розрахунки здійснюються через банки, інші фінансові установи, в яких від-

криті відповідні рахунки, якщо інше не впливає із закону й не зумовлено використанняю формою розрахунків.

Таким чином, для виконання суб'єктами господарювання зобов'язань, що виникають у їх діяльності, важливе значення мають правильні й своєчасні розрахунки. В умовах товарно-грошових відносин реалізація багатьох зобов'язань пов'язана з рухом грошових коштів, таких як платежі по видачі заробітної плати працівникам, розрахунки за поставлену продукцію, стягнення платежів до бюджету тощо. Зупинимося лише на головних якісних характеристиках безготівкових розрахунків як складного економіко-правового явища, а потім, узагальнивши результати проведеного аналізу, сформулюємо висновки про поняття й фінансово-правову суть таких грошових розрахунків. У сучасній доктрині фінансового права є найрізноманітніші визначення поняття "розрахунки".

Академік НАПрН України, професор Л. К. Воронова вважає, що безготівкові розрахунки – це грошові розрахунки, які здійснюються шляхом записів за рахунками в банках, коли гроші списуються банками з рахунку платника і зараховуються на рахунок одержувача [1, с. 387].

О. П. Орлюк зазначає, що безготівкові розрахунки – це грошові розрахунки, здійснювані між фізичними та юридичними особами за посередництва фінансової установи (банку або небанківської фінансової установи) без участі готівкових грошей шляхом перерахування грошових коштів з рахунку платника на рахунок отримувача. Розрахунковим центром є банк [3, с. 677].

Є. Д. Соколова та О. Ю. Грачова підкреслюють, що під розрахунками необхідно розуміти дії, спрямовані на припинення або зміну виниклого зобов'язання, які є найважливішим елементом відшкодувальних майнових відносин, тобто таких відносин, об'єктом яких стає майно (матеріальні блага і майнові права) [4, с. 298].

Крім того, у літературі наголошено на значенні розрахункових правовідносин в умовах розвитку ринку. Як пише Г. П. Толстоп'ятенко, несвоєчасно здійснені розрахунки, неплатежі по взятих зобов'язаннях гальмують розвиток економіки країни, підбивають стійкість господарських зв'язків між учасниками цивільного обороту, що не може не позначитися негативно на формуванні дохідної частини державних бюджетів і державних позабюджетних фондів. Тому оптимальна організація розрахунків має важливе значення для розвитку суспільства [5, с. 365]. Розрахунки відповідно до чинного законодавства можуть бути здійснені одночасно з отриманням яких-небудь майнових благ, і в цьому разі вони здійснюються безпосередньо між сторонами, наприклад, договору купівлі-продажу, договору оренди тощо. Безпосередні розрахунки застосовують у майнових відносинах, що зазвичай виникають між громадянами або за їх участю. У майнових відносинах юридичних осіб розрахунки, як правило, не повинні здійснюватися безпосередньо між ними, для розрахунків між юридичними особами залучається додатковий суб'єкт – фінансова установа. Безпосередньо розрахунки між юридичними особами здійснюються тільки при розрахунках готівкою у встановлених обмежених межах. На основі майнових відносин, що виникають з цивільно-правового договору, з'являються нові майнові відносини – розрахункові. Ці майнові розрахункові відносини між юридичними особами й фінансовими установами при здійсненні розрахунків опосередковані нормами права та набувають форми розрахункових правовідносин. Розрахунковими правовідносинами є також відносини, що виникають між платниками податків і податковим органом при сплаті податків і зборів до бюджетів усіх рівнів і державних позабюджетних фондів.

Цю саму закономірність відзначає Є. О. Алісов, вказуючи, що впорядкування майнових відносин, які складаються між господарюючими суб'єктами, набуває особливого значення в умовах становлення ринку. Цьому сприяє вдосконалення розрахунків (платежів) за виконані роботи, надані послуги, поставлені товари [6, с. 403]. Розрахунки, будучи елементом відшкодувальних майнових відносин, можуть збігатися або не збігатися за часом з отриманням яких-небудь благ. Розрахунки здійснюються або безпосередньо між сторонами майнових відносин або за участю додаткового суб'єкта – фінансової установи. У цьому випадку між сторонами виникають розрахункові відносини, що мають похідний характер. Врегульовані нормами права розрахункові відносини набувають форми розрахункових правовідносин, до яких належать ті, що не лише виникають з майнових відносин з постачання товарів, надання послуг, виконання робіт, а й при здійсненні платежів, сплаті податків до бюджетів усіх рівнів і до державних позабюджетних фондів.

Як слушно зазначає Ю. О. Крохіна, безготівкові розрахунки за товарними й нетоварними операціями здійснюються в різних формах, що мають специфічні особливості механізму функціонування, зумовлені різноманітністю видів розрахункових документів, характеру документообігу, часу та способу платежу. Комбінації в змісті цих елементів зумовлюють можливість подальшого їх удосконалення, появи нових, що більш повно відповідають сучасному стану і перспективам розвитку національної економіки [2, с. 655].

Тому, наприклад, основні умови розрахункових відносин між юридичними особами в сучасних умовах зводяться до такого. Розрахункові операції здійснюються, як правило, через комерційні банки з розрахункових та інших рахунків, що відкриваються юридичним особам. Усі розрахунки між юридичними особами по платежах, сума яких перевищує розміри, встановлені Національним банком України, здійснюються тільки в безготівковому порядку. Форми безготівкових розрахунків визначаються відповідно до законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України. Підприємства можуть вибирати будь-яку зі встановлених форм розрахунків, виходячи з власних інтересів. Банки не мають права перешкоджати здійсненню розрахунків за формами, передбаченими в договорі контрагентів. Списання коштів з рахунку підприємства може робити банк тільки за розпорядженням власника рахунку, за винятком випадків, передбачених чинним законодавством України. Банк не має права визначати й контролювати напрями використання грошових коштів, що знаходяться на рахунку підприємства, і встановлювати інші не передбачені законодавчими актами України або договором обмеження його права розпоряджатися грошовими коштами на власний розсуд. Платежі можуть здійснюватися як після відвантаження товарно-матеріальних цінностей, виконання робіт і надання послуг, так і авансом або шляхом попередньої оплати. Платежі здійснюються за наявності на рахунках платників власних коштів або в установленому порядку за рахунок банківського кредиту. Зарахування коштів на рахунок підприємства-одержувача здійснюється лише після списання сум з рахунку платника. Форми розрахункових документів, за якими проводять розрахункові операції, встановлює Національний банк України. Підприємства й комерційні банки зобов'язані своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями, дотримуватися договірної та розрахункової дисципліни.

Висновки. Під розрахунковими правовідносинами слід розуміти врегульовані нормами права грошового обігу суспільні відносини з приводу здійснення розрахунків між організаціями й фізичними особами в процесі економічної та пов'язаної з нею нееконімічної

діяльності, а також між ними й державою в процесі виконання фінансових обов'язків.

Аналіз положень цивільного законодавства України про розрахунки дає змогу стверджувати, що під безготівковими розрахунками слід розуміти не лише прямо визначені в Цивільному кодексі України, а й усі інші форми грошових розрахунків, у процесі яких відбувається не тільки двосторонній розрахунок готівковими грошовими знаками, а у відносинах бере участь розрахунковий (фінансовий) посередник – фінансова установа тощо.

Список використаної літератури

1. Воронова Л. К. Фінансове право України : підручник / Л. К. Воронова. – Київ : Прецедент : Моя книга, 2006. – 448 с.
2. Крохина Ю. А. Финансовое право России / Ю. А. Крохина. – Москва : Норма, 2004. – 780 с.
3. Орлюк О. П. Финансовое право. Академичний курс : підручник / О. П. Орлюк. – Київ : Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.
4. Финансовое право : учеб. пособ. / Е. Ю. Грачева, Э. Д. Соколова. – Москва : Юристъ, 2002. – 384 с.
5. Финансовое право : учебник / под ред. Е. Ю. Грачевой, Г. П. Толстопятенко. – Москва : Велби, 2003. – 430 с.
6. Фінансове право : підручник / Л. К. Воронова, Є. О. Алісов та ін. – Харків : Консум, 1998. – 496 с.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2014.

Елеазаров О. П. Сущность и развитие безналичных расчетов в Украине

В статье исследуются понятие расчетных правоотношений, процедура осуществления безналичных расчетов. Утверждается, что расчетные операции осуществляются, как правило, через коммерческие банки с расчетных и других счетов, которые открываются юридическим лицам. Все расчеты между юридическими лицами по платежам, сумма которых превышает размеры, установленные Национальным банком Украины, осуществляются только в безналичном порядке. Формы безналичных расчетов определяются в соответствии с законодательными актами Украины и нормативно-правовыми актами Национального банка Украины.

Ключевые слова: обращение, деньги, наличные деньги, денежный оборот, денежная система, банковский счет, расходные операции, коммерческий банк, арест.

Yelyeazarov A. The Essence and Development of Non-Cash Settlements in Ukraine

The article dedicated to the concept of calculation legal relationships, procedure of realization of non-cash settlements. For implementation of menage obligations that arise up in their activity subjects, correct and timely calculations have an important value. In the conditions of commodity-money relations realization of many obligations is related to the cash flow, such as payments for deliveries of salary to the workers, calculations for the put products, penalty of payments in a budget and others like that.

Calculation operations come true, as a rule, through commercial banks from clearing and other accounts that is opened to the legal entities. All calculations between legal entities on payments, the sum of that exceeds the sizes set by the National bank of Ukraine, come true only in the cashless order. The forms of non-cash settlements are determined in accordance with the legislative acts of Ukraine and normatively-legal acts of the National bank of Ukraine. Enterprises can choose any of the set forms of calculations, coming from own interests. Banks have no authority to prevent to realization of calculations on the forms foreseen in the agreement of contractors. Writing of money from the account of enterprise can be done by a bank only at the direction of proprietor of account, except for the cases foreseen by the current legislation of Ukraine. A bank has no authority to determine and control directions of the use of monetary resources that are on the account of enterprise, and set other not foreseen by the legislative acts of Ukraine or agreement of limitation of his right to dispose of monetary resources on the discretion. Payments can come true both after shipping of material values, implementation of works and grant of services, and in advance or by previous payment. Payments come true at presence of on the accounts of payers of the personal funds or in accordance with established procedure due to a bank credit. The put of money on the account of enterprise-recipient comes true only after writing of sums from the account of payer. The forms of calculation documents, on that calculation operations are conducted, are set by the National bank of Ukraine. Enterprises and commercial banks are under an obligation in good time to settle accounts on the obligations, strictly to adhere to contractual and calculation discipline.

Under calculation legal relationships it follows to understand well-regulated the norms of right for turnover public relations concerning realization of calculations between organizations and physical persons in the process of economic and related to her uneconomical activity, and similarly between them and by the state in the process of implementation of financial duties.

The analysis of positions of civil legislation of Ukraine about calculations allows to assert, that under non-cash settlements must understand not only straight certain in the Civil code of Ukraine but also all other forms of money calculations, in the process of that there is not only a bilateral calculation by available money signs, and in relations a calculation (financial) mediator – financial institution participates and others like that.

Key words: turnover, money, cash, turnover, money system, bank account, expense operations, commercial bank, arrest.